

เศรษฐกิจฐานราก: การสร้างนวัตกรรมชุมชน จากการบริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน

นักรบ เถียรอำ^า จุตินันท์ ขวัญเนตร^บ เอี่ยมพร รุ่งศิริ^ค

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญา และการสร้างนวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง กรณีศึกษา การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน จังหวัดจันทบุรี การวิจัยแบบผสมผสาน (mixed method) คือ วิจัยเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กระบวนการดำเนินงานผ่านองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลผลิตจากการดำเนินงาน จำนวน 400 คน และวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน และภาครัฐ เพื่ออธิบายการสร้างและนำนวัตกรรมทางสังคมไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

ผลการศึกษา พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นสำคัญมากที่สุด คือ ด้านเกษตรกรรมและประมง โดยเป็นการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ภูมิปัญญายังมีการปฏิบัติสืบทอดกว้างขวาง ผ่านการบอกเล่าและพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิม ระยะเวลาการพัฒนาภูมิปัญญา 10 – 20 ปี และประโยชน์ของภูมิปัญญา คือ การเพิ่มรายได้ ขณะที่กระบวนการดำเนินงานผ่านภูมิปัญญา คือ การเข้าถึงปัจจัยการผลิต การบริหารจัดการ และการตลาดและการสื่อสาร ส่วนผลผลิตการดำเนินงาน คือ ครอบคลุมมีรายได้เพิ่ม การกระจายรายได้เพิ่มขึ้น ความสัมพันธ์ภายในชุมชนดีขึ้น ชุมชนมีการจัดการระเบียบภายในเพื่อรองรับธุรกิจ การจัดระบบสวัสดิการชุมชน และชุมชนมีการจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ และการสร้างนวัตกรรมชุมชนบนฐานเศรษฐกิจฐานรากของทั้งสองชุมชน คือ การร่วมกันสร้างเส้นทาง กิจกรรม และพัฒนาสินค้าท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกัน ผ่านการส่งเสริมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ การทำเกษตรต้นทุนต่ำ การเพิ่มมูลค่าผลผลิต เช่น ผลไม้ปลอดสาร การแปรรูป การพัฒนาตลาด และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยใช้ชุมชนสวนผลไม้เป็นฐานแปลงสวนสาธิต การจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่

คำสำคัญ: นวัตกรรมชุมชน, เศรษฐกิจฐานราก, ธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน

^า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี E-mail: nakrob.t@rbru.ac.th

^บ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี E-mail: jutinan.k@rbru.ac.th

^ค อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี E-mail: auemporn.r@rbru.ac.th

รับบทความ: 9 กันยายน 2564 แก้ไขบทความ: 20 กันยายน 2568 ตอรับบทความ: 25 กันยายน 2567

Local Economy: Creating Community Innovation from Green-Blue Local Enterprise Management

Nak-rob Dhian-am^a Jutinan Kwannate^b Auemporn Rungsiri^c

Abstract

The objectives of the research were to study local wisdom and the creation of social innovation for the development of the local economy strength: a case study of the management of green-blue local enterprise in Chanthaburi. The mixed method was quantitative research using questionnaire concerning local wisdom for the local economic development, operation process through local wisdom, and the results of the operation, with 400 respondents, and qualitative research using interviews with local scholars and the government representatives to explain the creation and implementation of social innovations for the local economic development.

The finding shows that local wisdom identified at the highest level was in the areas of agriculture and fisheries, with a focus on sustainable practices. This wisdom was widely practiced and passed down through storytelling and has been developed and expanded over a period of 10-20 years and the benefits of local wisdom included increased income. The operational processes through local wisdom involved accessing production factors, management, marketing, and communication. The outcomes of these operations included increased family income, better income distribution, improved community relations, internal community management for enterprise support, community welfare system organization, and public benefit activities. The creation of community innovations based on local economic development in both communities

^a Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University. E-mail: nakrob.t@rbu.ac.th

^b Assistant Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University. E-mail: jutinan.k@rbu.ac.th

^c Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University. E-mail: auempom.r@rbu.ac.th

involved collaboratively developing routes, activities, and tourism products that were interconnected through the promotion of experience exchange.

Policy Recommendations included low-cost farming increasing the value of products such as organic fruits, processing, market development, and promoting agricultural tourism using orchard communities as demonstration plots, establishing local wisdom conservation centers, and creating new generations of farmers.

Keywords: Community Innovation, Local Economy, Green-Blue Local Enterprise

บทนำ

“เศรษฐกิจฐานราก” คือ ระบบเศรษฐกิจที่เน้นการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนในระดับฐานราก โดยมุ่งเน้นการสร้างโอกาส สร้างรายได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนกลุ่มดังกล่าว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ผู้ประกอบการรายย่อย แรงงานนอกระบบ และผู้มีรายได้น้อย (Office of the National Economic and Social Development Council, 2020) ซึ่งเป้าหมายของระบบเศรษฐกิจดังกล่าว คือ การลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน และการพัฒนาทักษะและความสามารถของประชาชนในระดับฐานราก เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (Wasi, 2019) เริ่มตั้งแต่การพิจารณาสภาพแวดล้อมของชุมชนโดยการเรียนรู้ข้อมูลจากสภาพภูมิสังคมในชุมชนอย่างรอบคอบ การค้นหาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน การระบุปัญหา การคิดค้นหาแนวทางที่จะแก้ไขจนถึงขั้นการนำไปสู่การปฏิบัติ การสรุปประเมินผล ทั้งนี้สมาชิกภายในชุมชนต้องมีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน เพราะจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาด้านอื่น ๆ ด้วย ดังนั้น แนวคิดเศรษฐกิจฐานราก จึงไม่ใช่เรื่องการขายสินค้าที่เปรียบเสมือนงานอดิเรกของชุมชนเท่านั้น แต่เป็นการพิจารณาถึงประเด็นภาพรวมเศรษฐกิจชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ ผลผลิต และทรัพยากรภายในชุมชนเป็นหลัก

จันทบุรีถือเป็นหนึ่งจังหวัดที่มีความโดดเด่นและหลากหลายเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรม และยังมุ่งเน้นการพัฒนาจังหวัดให้มีความเข้มแข็ง และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ซึ่งทางจังหวัดได้ร่วมกับหลายภาคส่วนกำหนดแผนพัฒนาจังหวัดจันทบุรี พ.ศ. 2566 – 2570 ภายใต้แนวความคิดที่ว่า “จันทบุรีเมืองเศรษฐกิจการเกษตร การท่องเที่ยว อุตสาหกรรม และการค้าชายแดนมูลค่าสูงที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและมีความคิดสร้างสรรค์ และสังคมที่ดี” โดยมีประเด็นการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร กล่าวคือ การพัฒนาศักยภาพเกษตรกรคุณภาพและมูลค่าสูง เชื่อมโยงสู่การผลิตอาหารปลอดภัย และพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองและพื้นที่ชนบทให้มีความเหมาะสมสำหรับอยู่อาศัยและพักผ่อน ควบคู่กับการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ภายใต้แผนพัฒนาจังหวัดนี้ คณะผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาเป็นพื้นที่เกษตรกรรมสีเขียว (green) และพื้นที่ทะเลสีน้ำเงิน (blue) ได้แก่ หนึ่งชุมชนเขาบายศรี อำเภอกาโหม จังหวัดจันทบุรี มีชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรเขาบายศรี อันเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด จากแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ปี พ.ศ. 2561 – 2565 เทศบาลตำบลเขาบายศรี อำเภอกาโหม จังหวัดจันทบุรี กำหนดเป็นพันธกิจให้จัดการแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน และจากการวิเคราะห์ศักยภาพการพัฒนาการท่องเที่ยวตำบลเขาบายศรี ได้ทำการวิเคราะห์ถึงจุดแข็งว่าเทศบาลให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว มีทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี ผลไม้และบริการการท่องเที่ยวที่พร้อมให้บริการกับนักท่องเที่ยว (Khao Bai Si Subdistrict Municipality, (2018) และ

สอง ชุมชนตะกาดเจ้า อำเภอกำแพงใหม่ จังหวัดจันทบุรี เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ติดกับทะเลมีทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และอาหาร ที่มีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น สามารถนำมาพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อันจะทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนในลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและ กิจกรรมที่ส่งเสริมการสร้างจิตวิญญาณ ภายใต้แนวคิดที่ว่า “ทาน เทียว ธรรม” กล่าวคือ “ทาน” คือ ชุมชนมีอาหารถิ่นสำคัญ ได้แก่ อาหารทะเล และอาหารพื้นถิ่นที่มาจากอาชีพหลักของชาวบ้าน คือ อาชีพ ประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำทะเล “เทียว” คือ ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตที่สามารถพัฒนา มาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ ชายฝั่งทะเล หรือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิต เช่น ชุมชน ประมง เป็นต้น การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ อาทิ กิจกรรมปลูกป่า เป็นต้น ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการ ท่องเที่ยว เช่น ชายฝั่งทะเล วิถีชีวิตชุมชนชายฝั่งทะเล เป็นต้น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ วัดและ สถานที่สำคัญทางศาสนา เป็นต้น “ธรรม” คือ ชุมชนมีสถานที่ อันเป็นศูนย์ทางศาสนา รวมถึงสถานที่ ทางวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ การไหว้พระ ปฏิบัติธรรม การ ทำบุญ กิจกรรมละเล่นเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมและทรัพยากรในชุมชนดังกล่าวข้างต้น ยังไม่ถูกเชื่อมโยงเครือข่ายเข้า ด้วยกัน จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนยังคงมีลักษณะของการทำแบบต่างคนต่างทำ ซึ่งหากพัฒนาต่อยอด กิจกรรมทั้งหมดเข้าด้วยกัน ก็จะทำให้ชุมชนมีการพัฒนาจากฐานรากในการสร้างความมั่นคงทาง เศรษฐกิจได้ คณะผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาว่า จะมีกระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมอย่างไร เพื่อส่งเสริม ความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง กรณี การบริหาร จัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน จังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาการสร้างนวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง กรณี การ บริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน จังหวัดจันทบุรี

ทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมชุมชน

นวัตกรรมสังคม/ชุมชน (social/community innovation) คือ การสร้างสรรค์แนวคิด วิธีการ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิต ของคนในชุมชนนั้น ๆ โดยอาศัยทรัพยากร ภูมิปัญญา และศักยภาพที่มีอยู่ในท้องถิ่น (National Innovation Agency, 2021) นวัตกรรมชุมชนมีลักษณะสำคัญ คือ เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตอบสนอง

ความต้องการหรือแก้ปัญหาของชุมชนโดยตรง ใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐาน มีความยั่งยืนและสามารถขยายผลได้ นอกจากนี้ นวัตกรรมชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นการพึ่งพาตนเองและการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน (Wasi, 2022) โดยองค์ประกอบหลักของนวัตกรรมชุมชนคือ การสร้างสรรค์แนวคิดหรือการแก้ปัญหาใหม่ ๆ (creativity) การบูรณาการองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน (knowledge integration) และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน (participation). นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนหรือกลุ่มผู้นำในการเปลี่ยนแปลง (change agents) มีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจและผลักดันการสร้างนวัตกรรมสู่การปฏิบัติ (Udomsopakit, 2011) ดังนั้น นวัตกรรมชุมชน/สังคมในงานวิจัยชิ้นนี้ จึงอยู่บนฐานคิดที่ว่า ชุมชนทั้งสองจะเป็นผู้สร้าง พัฒนา ปรับปรุง หรือต่อยอดองค์ความรู้เดิม หรือผสมผสานองค์ความรู้ทางวิชาการ ส่ององค์ความรู้ใหม่ในการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืน ภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และความมั่นคงทางเศรษฐกิจสีเขียว-สีน้ำเงิน

1) แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานราก “เศรษฐกิจฐานราก” เป็นระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นที่สามารถพึ่งตนเอง มีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน ระบบเศรษฐกิจฐานรากหรือเศรษฐกิจชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจ แนวราบที่ส่งผลและสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่น มิใช่เป็นเฉพาะเศรษฐกิจแนวตั้งแบบปัจเจก แต่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเศรษฐกิจร่วมของชุมชนกับเศรษฐกิจของปัจเจก เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนสร้างความสัมพันธ์ ทั้งในชุมชนท้องถิ่นและในระดับที่กว้างขวางอื่น ๆ และภายนอกชุมชน ทั้งนี้ เศรษฐกิจฐานรากจะต้องมีแนวทางการพัฒนาและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นให้ครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตพื้นฐาน การแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหาร และความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกัน สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือธุรกิจของชุมชน (ในมิติของการเกื้อกูล เอื้อเฟื้อ การมีส่วนร่วมของคนในตำบล) ต่าง ๆ ทั้งขนาดย่อมหรือขนาดใหญ่ขึ้น โดยใช้ทั้งความรู้ที่สั่งสมในพื้นที่ หรือที่เป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมของพื้นที่ และมีการพัฒนาให้ทันสมัย พร้อมกับมีเทคนิค วิทยาการและความรู้เทคโนโลยี มาพัฒนาเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับตลาด หรือสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้คนและชุมชนท้องถิ่นโดยรวมสามารถพึ่งตนเอง มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และสามารถพัฒนาเป็นผู้ผลิต ผู้สร้างงานบริการต่าง ๆ จากท้องถิ่นที่เข้มแข็ง สร้างสรรค์ หลากหลาย มีเอกลักษณ์ ทันสมัย และเชื่อมโยงกับระบบตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ (Community Organizations Development Institute, 2016)

การพัฒนา “เศรษฐกิจฐานราก” ตามแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ มีเป้าหมายเพื่อปรับโครงสร้างเศรษฐกิจฐานราก และเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ เกิดการสร้างอาชีพและกระจายรายได้ ลดปัญหาความเหลื่อมล้ำและไม่เสมอภาคจากระดับชุมชน ขณะที่ประเด็นเศรษฐกิจฐานราก ประกอบด้วยแผนย่อย 2 แผน คือ 1) การยกระดับศักยภาพการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจ โดยการเพิ่มพูนองค์ความรู้และทักษะในการเป็นผู้ประกอบการธุรกิจ ของเกษตรกรแรงงานทั่วไป และกลุ่มประชากรที่มีรายได้น้อยและไม่มั่นคงให้เป็นผู้ประกอบการ ผ่านการสนับสนุนการช่วยเหลือทางวิชาการต่าง ๆ เพื่อยกระดับองค์ความรู้และทักษะที่สำคัญ จำเป็นในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า เพื่อยกระดับและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและก่อให้เกิดการสร้างรายได้ได้ด้วยตนเอง รวมถึงการบริหารจัดการหนี้สิน ครอบคลุมทั้งหนี้ในระบบและนอกระบบ เพื่อการแก้ไขปัญหาหนี้สินอย่างยั่งยืน และการใช้ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรม มายกระดับห่วงโซ่อุปทานให้เป็นห่วงโซ่คุณค่าที่สามารถก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนได้อย่างเป็นธรรม 2) การสร้างสภาพแวดล้อมและกลไกที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เน้นส่งเสริมการรวมกลุ่มในรูปแบบที่มีโครงสร้างกระจายรายได้ ทั้งวิสาหกิจชุมชนสหกรณ์ และวิสาหกิจเพื่อสังคม การพัฒนาช่องทางการตลาดและเครือข่าย เพื่อให้เกิดการจัดการตลาดกลไกการตลาดครบวงจรในรูปแบบการค้าที่เป็นธรรม รวมถึงการมีกติกาให้เกิดโครงสร้างกระจายรายได้ให้กับเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม การส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งทุนและทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็น และการบริหารจัดการกลไกต่าง ๆ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีทุนในการพัฒนาการสินค้าและยกระดับเป็นผู้ประกอบการธุรกิจ (Office of the National Economic and Social Development Council, 2018)

2) แนวคิดเกี่ยวกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจสีเขียว-สีน้ำเงิน

ในงานวิจัยเรื่องของ Piampongsan et al. (2013) ได้นำเสนอแนวทางการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ คือ เป็นการมองว่าความคงทนทางสังคมของชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของนิยาม “ความมั่นคงของชุมชน” (community resilience) ที่เน้นมิติทางสังคม กล่าวคือ กระบวนการปรับตัวของกลุ่มคน/กลุ่มชน สถาบันสังคมและเครือข่ายของชุมชน โดยการสร้างบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้ชุมชนสามารถลดความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ความคงทนของชุมชนและความสามารถที่จะรับมือกับวิกฤติการณ์จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ กล่าวคือ การมองอนาคตระยะยาว การคิดเชิงยุทธศาสตร์ในการเลือกแนวทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับชุมชน การคำนึงถึงความหลากหลายของวิธีการแก้ปัญหาในระดับรากหญ้า การสร้างความสามารถในการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป

สำหรับเครื่องมือสำคัญที่จะใช้ในการเปลี่ยนผ่านชุมชนไปสู่ชุมชนสีเขียว-สีน้ำเงิน ก็คือ การสร้างสถาบันท้องถิ่นแบบใหม่ที่เรียกว่า “ระบบการบริหารจัดการเพื่อความยั่งยืน” ระบบการจัดการแบบนี้เป็นระบบที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นโดยตรง กล่าวคือ จำเป็นที่จะต้องเปิดโอกาสและเน้นการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบนฐานความคิดของ “สิทธิชุมชน” และ “ประชาธิปไตยรากหญ้า” แนวทางนี้ถือเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายของ “ความยั่งยืนทางเมือง” อันเป็นหนทางประชาธิปไตยที่ประชาชนท้องถิ่นกำหนดวิถีชีวิตด้วยตนเองได้อย่างเต็มที่ และเพื่อเสริมสร้างศักยภาพ รวมทั้งทำให้เกิดความยั่งยืนและความคงทนควบคู่กันไปนั้น ชุมชนท้องถิ่นต้องหาหนทางเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะในการปรับตัวให้แก่ชุมชน เช่น การเรียนรู้ที่จะอยู่กับการเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยง (โดยการสร้างระบบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและผลกระทบ) การนำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การเพิ่มมิติของการปรับตัว เข้าไปในระบบการจัดการตนเองและให้ความหมายใหม่เกี่ยวกับระบบการจัดการ เช่น การเพิ่มความคงทนของชุมชนและความคงทนทางสังคม/ระบบนิเวศเข้าไปในระบบ การสร้างหรือขยายเครือข่ายเศรษฐกิจสังคม เพื่อบริหารจัดการร่วมกัน (co-management) โดยให้ความสำคัญไปที่การแก้ปัญหาและการป้องกันผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนหากเกิดสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสภาพการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ การพัฒนาระบบ “ความจำทางสังคม” (social memory) เกี่ยวกับประสบการณ์วิกฤติในอดีต วิธีการแก้ปัญหาที่เคยทำมา (ความล้มเหลว) และเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น (ที่เป็นอุปสรรค) แนวคิดเช่นนี้จะให้ความสำคัญกับการสรุปบทเรียนในอดีตและนำไปสู่วิธีการที่หลากหลายในการจัดการเรื่องผลกระทบจากโลกร้อนที่มีต่อชุมชน

จะเห็นได้ว่า ทั้งนวัตกรรมชุมชนและเศรษฐกิจฐานรากเชื่อมโยงกันผ่านการใช้ความรู้และทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่สามารถขยายผลได้ นอกจากนี้ ยังมีการผสมผสานกับแนวคิด เศรษฐกิจสีเขียว-สีน้ำเงิน ที่มุ่งเน้นความยั่งยืนทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยการพัฒนาชุมชนต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความสามารถในการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ โดยวิจัยเชิงปริมาณ คือ การสำรวจความคิดเห็นของชุมชน โดยใช้แบบสอบถามในประเด็นเกี่ยวกับชุมชนมีองค์ความรู้หรือนวัตกรรม อันเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างไร ขณะที่วิจัยเชิงคุณภาพ คือ

ค้นหาคำตอบที่ว่า การสร้างนวัตกรรมทางสังคม และกระบวนการนวัตกรรมการทางสังคมไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็งมีการดำเนินอย่างไร เป็นการสัมภาษณ์ชุมชนโดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ภาครัฐ และผู้ที่เกี่ยวข้อง มีเป้าหมายเพื่อสืบค้นให้เห็นถึงการสร้างนวัตกรรมทางสังคม จนนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และเสนอแนะมาตรการเชิงนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก มาใช้เป็นกรอบสำคัญที่เข้ามากำหนด และสนามที่ใช้ในการศึกษา คือ พื้นที่ชุมชนเขาบายศรี และพื้นที่ชุมชนตะกาดเจ้าอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี เก็บรวบรวมข้อมูล วิธี คือ การศึกษาเอกสารทั้งเอกสารชั้นต้น (primary data) และเอกสารชั้นรอง (secondary data) การเก็บแบบสอบถาม จำนวน 4 คน และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key-informants) แบ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน 2 ราย และภาครัฐ 2 ราย กระบวนการกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลพิจารณาจากการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย (ข้อ 2) และคณะผู้วิจัยเป็นผู้ออกแบบคำถามสัมภาษณ์ซึ่งเป็นคำถามกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) เป็นเครื่องมือสัมภาษณ์กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน 2 ครั้ง กลุ่มภาครัฐ 2 ครั้ง และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ในที่นี้หมายถึง ประสบการณ์จากการสังเกตที่ได้ลงไปสัมผัสสังวัตกรรมการชุมชน/สังคม และนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ตลอดจนการปฏิบัติของประชาชนในพื้นที่ ฯ ส่วนการตรวจสอบข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบการสัมภาษณ์โดยใช้แหล่งข้อมูลที่ต่างกันระหว่างเอกสารการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในภาคสนาม ขณะที่การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จะวิเคราะห์และการประเมินผลนวัตกรรมชุมชน/สังคมที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์การตีความข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การตีความข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัย

1. องค์ความรู้และภูมิปัญญาสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง กรณี การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน ในจังหวัดจันทบุรี พบว่า ในชุมชนมีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาเกี่ยวกับเกษตรกรรม/ประมงสำคัญมากที่สุด ร้อยละ 83.50 ขณะที่ส่วนใหญ่ขององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาดังกล่าวส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนมาก ร้อยละ 60.00 ต่อมาประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร ส่วนใหญ่ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรกรรมยั่งยืน ร้อยละ 63.60 ส่วนสถานการณ์คงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรในปัจจุบัน พบว่า ส่วนใหญ่มีการปฏิบัติสืบทอดโดยทั่วไปหรืออย่างกว้างขวาง ร้อยละ 54.80 ในประเด็นต่อมา คือ การได้มาซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร พบว่า ส่วนใหญ่มีการพัฒนาต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิม ร้อยละ 50.50 ส่วนในประเด็นระยะเวลาการได้มาของภูมิปัญญา พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ที่ 10 – 20 ปี ร้อยละ 51.80 รวมถึงประเด็นประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ด้านการเกษตร พบว่า ส่วนใหญ่มีการเพิ่มรายได้ ร้อยละ 59.60 และประเด็นการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร พบว่า ส่วนใหญ่มีการบอกเล่าสืบต่อกันมาในชุมชน ร้อยละ 74.30

ขณะที่ระดับการดำเนินงานผ่านองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า 1) ด้านการเข้าถึงปัจจัยการผลิตในภาพรวม อยู่ในระดับเห็นด้วยมาก ($\bar{X} = 3.64$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านย่อย อยู่ในระดับเห็นด้วยมาก โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ กำลังแรงงานที่ใช้ในการผลิต ($\bar{X} = 3.67$) การผลิตสินค้า/การบริการโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{X} = 3.65$) การนำวัตถุดิบ/ทรัพยากรท้องถิ่นมาต่อยอดและแปรรูปเป็นสินค้า/การบริการ ($\bar{X} = 3.63$) การมีหรือเข้าถึงแหล่งเงินทุน ($\bar{X} = 3.62$) และการนำวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นมาเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้า/การบริการ ($\bar{X} = 3.61$) 2) ด้านการบริหารจัดการในภาพรวม อยู่ในระดับเห็นด้วยมาก ($\bar{X} = 3.73$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านย่อย อยู่ในระดับเห็นด้วยมาก โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ การผลิตสินค้าโดยอาศัยเครือข่ายท้องถิ่น ($\bar{X} = 3.79$) การพัฒนาคุณภาพผลผลิตและการจัดการทรัพยากรการผลิตโดยชุมชน ($\bar{X} = 3.76$) การลดต้นทุน ($\bar{X} = 3.72$) และการวิเคราะห์ความเสี่ยงในการดำเนินงาน ($\bar{X} = 3.68$) 3) ด้านการตลาดและการสื่อสารในภาพรวม อยู่ในระดับเห็นด้วยมาก ($\bar{X} = 3.80$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านย่อย อยู่ในระดับเห็นด้วยมาก โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ การแสวงหาช่องทางการตลาด ($\bar{X} = 3.80$) การหาช่องทางการประชาสัมพันธ์ และการสร้างแบรนด์/การสร้างความจดจำในสินค้า/การบริการผ่านอัตลักษณ์ของชุมชน ($\bar{X} = 3.79$) และการวิเคราะห์ตลาด ($\bar{X} = 3.78$)

ส่วนผลจากการดำเนินการในภาพรวม อยู่ในระดับเห็นด้วยมาก ($\bar{X} = 3.72$) โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ครอบครัวยังมีรายได้เพิ่ม ($\bar{X} = 3.84$) การกระจายรายได้ในชุมชนเพิ่มขึ้น ($\bar{X} = 3.81$) ความสัมพันธ์ภายในชุมชนดีขึ้น ($\bar{X} = 3.75$) ชุมชนมีการจัดการระเบียบภายในเพื่อรองรับธุรกิจ ($\bar{X} = 3.66$) การจัดระบบสวัสดิการชุมชน ($\bar{X} = 3.63$) และชุมชนมีการจัดกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ ($\bar{X} = 3.62$)

2. การสร้างนวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง กรณี การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน ในจังหวัดจันทบุรี

2.1 การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว

1) บริบทชุมชนเขาบายศรี ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสวนผลไม้ร้อยละ 70 ก่อนที่ชุมชนจะเปิดให้บริการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น ชุมชนได้พบกับปัญหาราคาผลไม้ ตกต่ำมาก ชาวสวนต่างได้รับผลกระทบจากราคาผลไม้ที่ขายไม่ได้ราคา ในขณะที่ชาวสวนจะต้องใช้เงินทุนในการทำสวน เช่น ค่ายา ค่าปุ๋ย ค่าแรงงาน จนกระทั่งถึงฤดูการเก็บเกี่ยว แต่กลับขายผลไม้ในราคาต่ำ

ช่วงเวลาดังกล่าว ชาวสวนมีความท้อแท้ต่อการทำเกษตรอย่างมาก ต่อมาชุมชนได้รับคำแนะนำการจัดทำ “บัญชีครัวเรือน” จากคณะผู้วิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ทั้งนี้ สืบเนื่องจากราคาผลไม้ตกต่ำ ในขณะที่ต้นทุนการผลิตสูง ซึ่งการทำบัญชีจะต้องมีการจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายทุกอย่างที่เกิดขึ้น จากการจดบันทึกดังกล่าว พบว่า ชาวสวนต้องสูญเสียเงินจำนวนมากในแต่ละปี คือ ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมีกำจัดยาฆ่าแมลง จากจุดนี้จึงเป็นเหตุให้ชุมชน มีการทบทวนในกลุ่มชาวสวนผลไม้ เพื่อหาวิธีในการลดต้นทุนการผลิตให้มากที่สุด ชาวสวนจึงร่วมกันหารือและช่วยกันคิดหาแนวทาง โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการใช้วิถีทางธรรมชาติในการจัดการสวน จนกระทั่งได้แนวทางการทำการเกษตรอินทรีย์ เช่น การใช้ปุ๋ยหมัก การใช้น้ำส้มควันไม้แทนยาฆ่าแมลง การตัดหญ้าในสวนผลไม้ แทนการพ่นยาฆ่าหญ้า ฯลฯ เป็นต้น การดำเนินการต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อชาวสวนได้ทดลองทำจึงเห็นว่า ได้ผลดี และสามารถช่วยลดต้นทุนการผลิตได้มาก

จากการใช้แนวทางการทำการเกษตรอินทรีย์ข้างต้น ชาวสวนจึงเห็นว่า การจัดการท่องเที่ยวมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งรวมถึงการท่องเที่ยวเชิงเกษตรด้วย และพื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนเป็นจุดขายที่สำคัญด้วย ประกอบกับนักท่องเที่ยวเริ่มให้ความสนใจในการเข้าชมสวนผลไม้เพื่อจะได้รับประทานผลไม้สด ๆ จากสวน จากรูปแบบการท่องเที่ยวและปัจจัยที่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวดังกล่าว ชุมชนจึงเริ่มเปิดพื้นที่สวนผลไม้ของตนเอง เป็น “การท่องเที่ยวเชิงเกษตร” ปีพ.ศ. 2544 ทำให้นักท่องเที่ยวมีแรงจูงใจที่จะเข้าไปสัมผัสกับบรรยากาศความเป็นชาวสวนของจริง และรับประทานผลไม้สดจากสวน การจัดการท่องเที่ยวดังกล่าว กลายเป็นจุดเริ่มต้นผลักดันให้ชุมชนรวมกลุ่มกันในการจัดการท่องเที่ยวของตนเองขึ้น เพื่อเพิ่มพลังและศักยภาพของกลุ่มในการรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยว จนนำไปสู่การจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนในปี พ.ศ. 2549 ในนาม “ท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชน รัชชเชาบายศรี” โดยมีการรวมกลุ่มของเกษตรกรในชุมชนเพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวร่วมกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป้าหมายหลักของการจัดการท่องเที่ยว คือ การสร้างรายได้เพิ่มเติมให้กับชุมชนผ่านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ในสวนผลไม้ นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ เพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านเกษตรกรรมและวิถีชีวิตชาวสวนแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจทั่วไป และความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเกิดขึ้นจากความร่วมมือของสมาชิก ที่ช่วยเหลือกันในการจัดการทรัพยากร เช่น การแบ่งปันผลผลิตหากสวนหนึ่งขาดผลผลิตเพียงพอต่อนักท่องเที่ยว โดยเน้นหลักการประชาธิปไตยรากหญ้า ซึ่งทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและบริหารจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

2) การสร้างนวัตกรรมทางสังคมของชุมชนสีเขียว ชุมชนรัชชเชาบายศรีได้พัฒนานวัตกรรมทางสังคมโดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้และต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จนเกิดเป็นนวัตกรรมที่สามารถขยายผล

ไปยังชุมชนอื่น ๆ ในการสร้างแนวทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืน โดยมีการจัดตั้งทีมผู้นำสร้างสรรค์ที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนและถ่ายทอดแนวคิดไปสู่สมาชิกชุมชนและเครือข่ายเกษตรกรในพื้นที่อื่น ๆ เช่น “ชมรมสวนผลไม้” ที่มีการจัดการร่วมกันกว่า 26 สวนในจังหวัดจันทบุรี นำโดย นางลักขณ์ มณีรัตน์ ประธานวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษ์เขาบายศรี การประชุมภายในกลุ่มใช้วิธีการรวมกลุ่มประจำเดือนเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และยังมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เช่น การประชุมกับภาคอุตสาหกรรมหรือการค้า เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น นอกจากนี้ การรวมกลุ่มเปิดสวนผลไม้เพื่อการท่องเที่ยว ขึ้นอยู่กับความพร้อมของสมาชิกในแต่ละสวน โดยทุกสวนจะมีเอกลักษณ์และกิจกรรมที่แตกต่างกัน เช่น การจัดกิจกรรมบุฟเฟต์ผลไม้ การให้ความรู้เกี่ยวกับการเก็บผลไม้ และการสร้างข้อตกลงเพื่อรักษาความยั่งยืนของทรัพยากรสวน ซึ่งความสำเร็จของชุมชนนั้น มาจากการเปิดรับโอกาสใหม่ ๆ เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการเชื่อมโยงกับเครือข่ายนอกชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมจากสมาชิกชุมชนในการดึงดูดนักท่องเที่ยวและจัดการกิจกรรมอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ การใช้สื่อออนไลน์ในการประสานงานยังช่วยเสริมความคล่องตัวในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในชุมชน

2.2 การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีน้ำเงิน

1) บริบทชุมชนตำบลตะกาดเจ้า เป็นชุมชนที่มีพื้นที่ติดทะเล ประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพชาวประมงเป็นอาชีพหลัก ในด้านทรัพยากรซึ่งถือว่าเป็นทุนที่สำคัญของชุมชนนั้น มีทั้งทุนทางวัฒนธรรมและทุนทรัพยากรธรรมชาติ ที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนได้ ซึ่งปัญหาสำคัญของชุมชน พบว่า เรื่องของเครือข่ายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มวิสาหกิจหรือกลุ่มเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ ยังไม่มีการรวมกลุ่มหรือสร้างเครือข่ายในลักษณะที่เป็นทางการ จะมีเพียงกลุ่มประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ขณะที่กลุ่มที่ไม่เป็นทางการอื่น ประกอบอาชีพรับจ้างแกะหอยนางรม และรับจ้างทั่วไป แม้ว่าในพื้นที่มีแหล่งท่องเที่ยวและทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย แต่ขาดการรวมกลุ่ม เช่น โบสถ์สีน้ำเงิน ก็อยู่ในความดูแลของวัด กรรมการวัดเป็นผู้จัดการ โดยชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขายเป็นเพียงผู้เสียค่าเช่าให้แก่วัดเท่านั้น สินค้าส่วนใหญ่เป็นพวกอาหารทะเลแปรรูป ของฝาก และเครื่องดื่มให้นักท่องเที่ยว ซึ่งจะขายดีในช่วงเสาร์อาทิตย์ หรือช่วงที่มีกลุ่มศึกษาดูงาน นอกจากขาดการรวมตัวเป็นกลุ่มทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการแล้ว ยังพบว่า สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ยังไม่มีโปรแกรมนำเที่ยวและขาดการส่งต่อเชื่อมโยงกันในพื้นที่ ซึ่งจะมีการเชื่อมโยงนี้เป็นขั้นตอนสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและกระจายรายได้ให้กับชุมชนนั่นเอง ในขณะเดียวกัน การเลี้ยงหอยนางรมในชุมชนเป็นการเลี้ยงเพื่อเพาะเชื้อหอยขาย ซึ่งในปัจจุบันมีเชื้อหอยนางรมออกมาเป็นจำนวนมาก แต่ผู้เลี้ยงขาดทุน เนื่องจากมีการนำเข้าหอยนางรมมาจากประเทศเวียดนาม ทำให้หอยนางรมนั้นล้น

ตลาด จะเห็นได้ว่า ชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพประมงกำลังประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ แม้ว่าจะมีทรัพยากรธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมภายในชุมชนก็ตาม

2) การสร้างนวัตกรรมทางสังคมของชุมชนสีน้ำเงิน ชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ด้านหลัก ได้แก่ ด้านอาหาร ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และด้านวัฒนธรรม โดยแต่ละด้านมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน กล่าวคือ (1) ด้านอาหาร ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่โดดเด่นซึ่งนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นผ่านการแปรรูปอาหาร ตัวอย่างเช่น การแปรรูปปลาหมึกดองเค็ม การแปรรูปปลาข้างเหลืองเป็นปลา 3 รส การทำพริกแกงสูตรต้นตำรับ (2) ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยเน้นวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการประมงและเกษตรกรรม และ (3) แนวทางการสร้างนวัตกรรมทางสังคมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งแนวทางการสร้างนวัตกรรมทางสังคมที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน สามารถแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ คือ หนึ่ง การท่องเที่ยวประมงชุมชน การจัดทัวร์ที่ชาวบ้านเป็นผู้นำการแสดงทักษะการประมงและวิถีชีวิตของพวกเขา ช่วยให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและสนใจในวัฒนธรรมและชีวิตประจำวันของชุมชน สอง การสร้างสถานที่ชมการประมง การจัดตั้งศูนย์ประมงหรือแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับประมงที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมท้องถิ่น เช่น ศูนย์แสดงการเลี้ยงหอยนางรมหรือโบราณสถานที่เกี่ยวข้อง สาม การสร้างสินค้าและบริการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประมง การสร้างสินค้าท้องถิ่น เช่น ร้านขายสินค้าประมง ร้านอาหารทะเล หรือบริการที่เกี่ยวข้องกับการประมงเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชน และสี่ การส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เกี่ยวกับการประมงหรือเกษตรทะเล เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรท้องถิ่น

จากบริบทของชุมชนจนนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมของทั้งสองชุมชนดังกล่าว พบว่า ในระยะแรกก่อนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ชุมชนทั้งสองแห่งต่างประสบปัญหาการปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจแบบตลาดที่เน้นการผลิตจำนวนมาก ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ซึ่งความสัมพันธ์แบบนี้ มีอิทธิพลทำให้กลุ่มเกษตรกรทั้งสองชุมชนต่างเร่งการผลิตจำนวนมาก โดยปราศจากความระมัดระวังในปริมาณผลผลิตล้นเกิน ซึ่งในสถานการณ์แบบนี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อความผันผวนของระดับราคาพืชผลทางการเกษตรและปริมาณสัตว์ทะเลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อผลผลิตสินค้ามากเกินไปความต้องการ ระดับราคาสินค้าก็จะมีระดับราคาต่ำลง อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ชุมชนทั้งสองได้ผ่านประสบการณ์ดังกล่าว ต่างก็ปรับวิธีการผลิตของตนเอง โดยใช้ศักยภาพของชุมชนและความสามารถของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเป็นฐาน และลดการพึ่งจากภายนอกบางประการ ทำให้ชุมชนตามกรณีศึกษาวิจัยนี้ สามารถปรับฟื้นตัวเอง และดึงความได้เปรียบเชิงพื้นที่เป็นจุดขาย ไม่ว่าจะเป็นการเปิดพื้นที่สวนผลไม้ในฐานะการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่กลุ่มชาวสวนสามารถกำหนดราคาและ

กำหนดปริมาณการผลิตของตนเองได้ และไม่อยู่ภายใต้การกดขี่ของกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าคนกลาง รวมถึงการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้าน โดยการนำอาหารทะเลมาสู่การแปรรูป นอกจากอาหารทะเลจะเก็บไว้ได้นานแล้ว (กรณีอาหารทะเลมีระดับราคาตกต่ำ) ยังเป็นการเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้นอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการดองเค็ม หรือการทำกะปิ หรือการปรุงรส เป็นต้น นอกจากนี้ เปลือกหอยและปูที่เป็นขยะไร้ค่า และส่งกลิ่นเหม็นไปทั่ว ชาวประมงก็นำขยะทะเลดังกล่าว มาทำเป็นปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อลดต้นทุนการทำเกษตรให้แก่ครัวเรือนของตนเองอีกด้วย

2.3 การสร้างนวัตกรรมบนฐานการบูรณาการบริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน

การเชื่อมโยงกิจกรรมท่องเที่ยวชุมชนประมงของตำบลตะกาดเจ้ากับการท่องเที่ยวชุมชนรักษะเขายาศรีในอำเภอท่าใหม่ เป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่สร้างเศรษฐกิจฐานรากและสร้างโอกาสในการพัฒนาทั้งสองชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ประกอบด้วย

1) การสร้างเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยง

สร้างเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนประมงของตำบลตะกาดเจ้ากับชุมชนรักษะเขายาศรี โดยเชื่อมโยงผ่านทางเส้นทางท่องเที่ยวธรรมชาติที่น่าสนใจ เช่น เส้นทางเดินป่า หรือสวนผลไม้ที่มีวิวทิวทัศน์ที่งดงามของเขายาศรี หรือ เส้นทางล่องเรือที่ผ่านพื้นที่ทะเลและคลองของตำบลตะกาดเจ้าที่จะช่วยให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับวิถีชีวิตและธรรมชาติของทั้งสองชุมชน

2) การสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวร่วมกัน

ชุมชนประมงและชุมชนรักษะเขายาศรีสามารถร่วมกันสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวร่วมกัน เช่น การจัดงานเทศกาลท้องถิ่น การแสดงศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือการจัดกิจกรรมกลางแจ้งบนภูเขา หรือริมชายหาดเพื่อสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่หลากหลายและน่าสนใจสำหรับนักท่องเที่ยว

3) การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชนประมงและชุมชนรักษะเขายาศรี เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน เกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณี และปรัชญาของทั้งสองชุมชน ซึ่งจะเสริมสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างชุมชน

4) การพัฒนาสินค้าและบริการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกัน

ชุมชนทั้งสองสามารถร่วมกันพัฒนาสินค้าและบริการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกัน เพื่อสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่น่าสนใจ และมีความหลากหลาย เช่น การพัฒนาเมนูอาหารท้องถิ่นที่ใช้เนื้อปลาจากชุมชนประมง ร่วมกับผลไม้หรือสมุนไพรของชุมชนรักษะเขายาศรี หรือการจัดทัวร์ที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมประมงและการสำรวจธรรมชาติและสวนผลไม้ของเขายาศรี

อภิปรายผล

การพัฒนาองค์ประกอบการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมในชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรรักษะเขาบายศรี อาศัยทีมผู้นำที่กลุ่มสร้างขึ้นมา เป็น “ผู้นำทีมสร้างสรรค์” เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ถือเป็นทุนมนุษย์ของชุมชน เพื่อถ่ายทอดแนวคิด อุดมการณ์ และเป้าหมาย ซึ่งจะนำไปสู่การขยายและสร้างเครือข่ายนอกพื้นที่กับเจ้าของสวนผลไม้ในจังหวัดจันทบุรี และจัดตั้งเป็นกลุ่มขึ้นมา เรียกว่า “ชมรมสวนผลไม้” เพื่อการท่องเที่ยวของจังหวัดจันทบุรี โดยกลุ่มจะกำหนดการประชุมกลุ่มเพื่อระดมความคิดภายในกลุ่มเดือนละ 1-2 ครั้งต่อเนื่อง เพื่อการเปิดโอกาสและการสร้างการมีส่วนร่วม การเตรียมความพร้อมและกำหนดเวลาการเปิดพื้นที่สวน การกำหนดกิจกรรมที่ขึ้นอยู่กับความกับความสามารถของสมาชิกกลุ่ม กำหนดมาตรฐานระดับราคาและการให้บริการที่เป็นมาตรฐานเดียว และการให้ความช่วยเหลือในกรณีปริมาณผลไม้และสินค้ามีไม่เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว และให้ค่านิยมกลุ่มของตนเองว่า “ชมรมสวนผลไม้” อันนำไปสู่การจัดตั้ง “วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษะเขาบายศรี” ขณะที่การสร้างนวัตกรรมทางสังคมของชุมชนใช้น้ำเงินของชุมชนตะกาดเจ้า ในประเด็นแปรรูปอาหาร เช่น การแปรรูปหมักดองเค็ม การแปรรูปเป็นปลาข้างเหลือง 3 รส และทำพริกแกง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน (สูตรพริกแกงต้นตำรับตะกาดเจ้า) เพราะชุมชนได้รู้เรียนรู้ว่า หากสินค้าทะเลสดมีจำนวนมาก ๆ และราคาตกต่ำ เก็บรักษาเอาไว้วันนาน ๆ สินค้าอาจเกิดความเสียหาย ชุมชนประมงจึงนำอาหารทะเลสดมาแปรรูป นอกจากจะเก็บไว้ได้นานแล้ว ยังเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้าดังกล่าวอีกด้วย นอกจากนี้ชุมชนตะกาดเจ้า ยังร่วมกัน การทำปุ๋ยหมักจากเปลือกปูทะเลสามารถนำไปสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง และลดรายจ่ายในครอบครัว ปุ๋ยหมักจากเปลือกปูทะเลยังมีประโยชน์ต่อพืชผลการเกษตร ซึ่งสามารถนำไปฉีดพ่นพืชผลไม้ทำให้เกิดการเจริญเติบโตได้เป็นอย่างดี และสามารถยับยั้งการเกิดโรคได้ และยังเป็นตัวเร่งการเจริญเติบโตของพืชผลไม้ให้มีคุณภาพอีกด้วย การทำปุ๋ยหมักจากเปลือกปูทะเล จะเห็นได้ว่าเป็นผลมาจากการนำเศษขยะจากเปลือกปูทะเลที่ชาวบ้านแกะเนื้อปูทะเลขายและ เหลือทิ้งเป็นขยะมูลฝอยมีจำนวนมากในชุมชน สอดคล้องกับ “แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมชุมชน” ที่ว่า ชุมชนเขาบายศรีและชุมชนตะกาดเจ้าได้ร่วมกันวิเคราะห์สภาพปัญหาและแนวทางการพัฒนากลุ่ม เช่น ราคาผลไม้ตกต่ำ ราคาสินค้าทะเลสดตกต่ำ ปัญหาราคาปุ๋ยและสารเคมีราคาสูง การพัฒนาการทำเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ และการเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้าและการบริการของกลุ่มตนเอง รวมถึงการลดปริมาณและใช้ประโยชน์จากขยะในการทำปุ๋ยอินทรีย์ ฯลฯ เป็นต้น จากปัญหาและข้อเสนอแนวทางการพัฒนากลุ่ม ทำให้กลุ่มนี้ สามารถระบุแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เป็นไปได้ กล่าวคือ การรวมกลุ่มสมาชิกเพื่อสร้างความเข้มแข็ง โดยร่วมกันเปิดพื้นที่สวนผลไม้ให้แก่นักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชม และรับประทานผลไม้สด ๆ สะอาด ปลอดภัย และไว้สารตกค้างแบบบุฟเฟต์ (buffet) หรือกำหนดราคาเป็นน้ำหนักกิโลกรัม ใน

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และการแปรรูปอาหารทะเล รวมถึงกลุ่มยังสร้างรูปแบบความร่วมมือภายใน โดยการแบ่งปันจำนวนนักท่องเที่ยว และสินค้าและบริการระหว่างกัน เพื่อให้กลุ่มมีความสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้เป็นจำนวนมาก ๆ ในเวลาเดียวกัน รวมถึงยังมีการประเมินศักยภาพตนเองของสมาชิกแต่ละคนด้วย จากคำให้สัมภาษณ์ที่ว่า

“เราไม่บังคับการเปิด แต่ว่าต้องเปิดให้เป็นไปในทางแนวเดียวกัน เช่น สวนนี้สะดวกเปิดบุฟเฟ่ต์ไหม ถ้าไม่สะดวก เราก็จะบังคับนักท่องเที่ยวว่าสวนนี้ มีการชั่งน้ำหนักขาย แบบนี้ ๆ เป็นกรณีไป...” Maneerath (2024)

ในอีกด้านหนึ่ง การสร้างนวัตกรรมทางสังคมให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนตำบลตะกาดเจ้า นั้น คือ 1) การท่องเที่ยวหรือจัด “ทัวร์” ประมงชุมชน 2) การสร้างสถานที่ชมการประมง 3) การสร้างสินค้าและบริการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประมง และ 4) การส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ จะเห็นได้ว่าการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มผลไม้ชุมชนเขาบายศรี และกลุ่มประมงชุมชนตะกาดเจ้าดังกล่าวข้างต้น เป็นการสร้าง “นวัตกรรมชุมชน” ที่ชุมชนสามารถกำหนดมาตรฐานการท่องเที่ยว สินค้าและบริการเป็นของตนเอง โดยมีได้ขึ้นอยู่ความต้องการของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก เพราะหากชุมชนจัดการแบบเน้นตลาดขนาดใหญ่เป็นหลัก เส้นห์ของบริบทของชุมชนสวนผลไม้เขาบายศรี อาจจะค่อย ๆ หดคุณค่าไปเรื่อย ๆ ดังนั้น รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวชุมชนสีเขียวของชุมชนเขาบายศรี จึงสอดคล้องกับแนวทางของแนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่การรวมกลุ่มในการระดมสมอง การริเริ่มสร้างสรรค์ที่เป็นนวัตกรรมของชุมชน การพัฒนาสร้างต้นแบบทางความคิด และการประเมิน

นอกจากนี้ รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวชุมชนสีเขียวของชุมชนเขาบายศรี และชุมชนตะกาดเจ้าดังกล่าว ยังสอดคล้องกับองค์ประกอบสำคัญของการสร้างเศรษฐกิจฐานราก กล่าวคือ 1) มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังในการทำงานร่วมกัน ความสามารถที่จะเจรจาต่อรองและประสานงานทั้งภายใน และกับภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพ 2) มีการจัดการระบบการเงินของชุมชน การบูรณาการทุนร่วมกัน มีกองทุนของชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถเป็นกลไก การเงินของชุมชนในการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจสังคม อาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมของชุมชน และของคนในชุมชน 3) มีระบบการจัดการทุนชุมชนที่ครอบคลุมทุนทางสังคม ทุนคน ทุนพุทธิพยากร วิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญา อัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ 4) มีระบบข้อมูลที่ดินสมรอบด้านทั้งภายในและภายนอก เพื่อการวิเคราะห์ระบบของท้องถิ่น อาชีพ รายได้ รายจ่าย การผลิต ฐานเศรษฐกิจ ที่ดิน ความเป็นอยู่ของคนใน ชุมชน ข้อมูลความรู้ระบบเศรษฐกิจเกี่ยวข้องภายนอก เป็นฐานสำคัญในการวางแผนชุมชน การวางแผนเพื่อการตัดสินใจ การติดตาม วัดผล

และรายงานผล 5) มีระบบการผลิตของชุมชนทั้งชั้นพื้นฐานและก้าวหน้า ที่ได้มาตรฐาน มีมูลค่าเพิ่มและสามารถเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจภายนอกได้ 6) สร้างความร่วมมือในทุกระดับและทุกมิติ เพื่อให้เกิดความร่วมมือให้บรรลุเป้าหมายและสัมพันธภาพที่ดี หรือรวมตัวกันเป็นเครือข่ายประเด็นต่าง ๆ ได้ เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายข้าว เครือข่ายประมง พื้นบ้าน เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายภูมินิเวศวิถี วัฒนธรรม หรือการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น 7) มีระบบการอยู่ร่วมกัน หรือเคารพกติกา จารีตประเพณีใน การอยู่ร่วมกัน ระบบสวัสดิการการดูแลซึ่งกันและกัน และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสังคมใหญ่อย่างสร้างสรรค์และเกื้อกูล 8) มีคุณธรรม จริยธรรมในการทำกิจกรรม การประกอบกิจการ ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม หรือการดำรงชีวิต 9) มีความเป็นเจ้าของร่วมกัน โดยคนในชุมชนร่วมทุนร่วม กิจกรรมหรือกิจการ ในการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน มีสำนึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน 10) คนในพื้นที่ของชุมชนสามารถมีส่วนร่วม มีความรู้ เรื่องราวการพัฒนาในพื้นที่รวมทั้งความรู้ในสังคมอื่น ๆ มีคุณภาพ มีความมั่นใจที่จะให้ความรู้ความเห็น ร่วมคิดร่วมทำ ตื่นรู้ มีความสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐาน ครอบครัวมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้มากที่สุด สอดคล้องกับคำว่า “กินข้าวหม้อเดียวกัน” นั่นก็คือ เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนรักษาขยายศรีประสบความสำเร็จ สามารถพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนที่เข้มแข็งได้ ในอีกด้านหนึ่ง การที่ชุมชนขยายศรีได้เรียนรู้ปัญหาที่แท้จริงของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นราคาผลไม้ ราคาปุ๋ยและสารเคมี และสภาพอากาศ อันนำไปสู่กระบวนการปรับตัวของกลุ่ม บนฐานของความสามารถทางทรัพยากรภายในกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก ทำให้การดำเนินการของกลุ่มในลักษณะนี้ ก่อให้เกิด “ความมั่นคงของชุมชน” สะท้อนให้เห็นถึง สิทธิของชุมชนขยายศรีในการกำหนดชะตาชีวิตได้ด้วยตนเอง โดยลดการพึ่งพาจากภายนอก และการเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมของกลุ่ม ย่อมเป็น “การสร้างประชาธิปไตยรากหญ้า”

ขณะที่ ประเด็นการ “จัดตั้งวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชนรักษาขยายศรี” อันเป็นผลลัพธ์ของการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sridan (2021) การส่งเสริมและพัฒนาารูปแบบการดำเนินธุรกิจกลุ่มวิสาหกิจชุมชนดาร์ลุอิดาเตะห์ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันเชิงพาณิชย์ โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนดาร์ลุอิดาเตะห์ มีการจัดทำแผนการดำเนินธุรกิจการผลิตปลาบูดูโดยการใช้กรอบแนวคิดกระบวนการ Design Thinking และการวิเคราะห์รูปแบบของแผนธุรกิจและความยั่งยืนในเชิงธุรกิจ Business Model Canvas (BMC) และงานวิจัยของ Pongsakornrangsilp (2014) กลุ่มการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโคกใครดำเนินงานในรูปแบบวิสาหกิจชุมชนที่ให้บริการนำเที่ยวนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทั้งนี้ กลุ่มการท่องเที่ยวชุมชนบ้านโคกใครได้เข้าร่วมเป็น

เครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนจังหวัดพังงา มุ่งเน้นการส่งเสริมและขับเคลื่อนการเติบโตอย่างยั่งยืนของชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยวตลอดจนสอดคล้องกัน

อย่างไรก็ดี การสร้างนวัตกรรมชุมชนในรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่ม ยังสอดคล้องกับการศึกษาของ Sangkasem et, al. (2017) การสร้างนวัตกรรมในภาคบริการมาประยุกต์ใช้ในภาคบริการ โดยการจัดตั้งองค์กรกลางที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน เพื่อบริหารจัดการท่องเที่ยว โดยกำหนดกฎระเบียบ ข้อบังคับของชุมชนที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเข้มแข็ง ทั้งวิธีการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และการสร้างอาชีพเสริมประเภทของที่ระลึกจากวัตถุดิบในหมู่บ้าน นอกจากนี้ ข้อค้นพบเกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานรากของงานวิจัยนี้ ยังสอดคล้องกับ Katasomboon (2020) การพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน คือ 1) การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนที่เหมาะสมกับชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ใหม่ เพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจฐานราก โดยนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ในครัวเรือน 2) การพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นบนหลักการพึ่งพาตนเอง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะมาตรการเชิงนโยบายสำคัญเพื่อขับเคลื่อนและเชื่อมโยงชุมชนนวัตกรรมทางสังคมดังต่อไปนี้

1. สนับสนุนกลุ่มเกษตรกรทำเกษตรกรรมต้นทุนต่ำ การเพิ่มมูลค่าผลผลิต เช่น การผลิตผลไม้ปลอดสารเคมี การแปรรูปผลิตภัณฑ์ การพัฒนาช่องทางตลาด การแบ่งปันทรัพยากรระหว่างกัน เป็นต้น
2. ต่อยอดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยใช้สวนผลไม้เป็นฐาน ไปสู่แปลงสาธิตเพื่อเผยแพร่ความรู้ และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว
3. สนับสนุนการสร้างเครือข่ายกลุ่มธุรกิจชุมชนที่มีกิจกรรมต่อเนื่องกับการท่องเที่ยว อันจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวแบบครบวงจร อาทิ การให้บริการอาหาร ที่พัก และสถานที่ขายสินค้าชุมชน เป็นต้น
4. ส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดทำฐานข้อมูล และการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม และการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นที่ควรนำไปสู่การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง ดังต่อไปนี้

1. การวิจัยประเด็นการทำเกษตรกรรมแนวคิดใหม่ที่ใช้พื้นที่ไม่มากนัก ผลิตผลผลิตทางการเกษตรปลอดสารพิษ มีคุณค่าทางโภชนาการสูง และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและวัฒนธรรม รวมถึงการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่
2. การวิจัยส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรให้มีการแบ่งปันทรัพยากร และการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และทรัพยากรระหว่างกันเพื่อลดต้นทุนการผลิต และการพัฒนาคุณภาพผลผลิตทางการเกษตร

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การสร้างนวัตกรรมทางสังคมสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็ง : กรณี การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนสีเขียว-น้ำเงิน ในจังหวัดจันทบุรี” ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) ประจำปีงบประมาณ 2566

เอกสารอ้างอิง

- Community Organizations Development Institute. (2016). Development of community organizations and social enterprises [in Thai]. Community Organizations Development Institute.
- Katasomboon, H. (2020). The development of community potential to build a sustainable grassroots economy: A case study of Noen Sala subdistrict, Krok Phra district, Nakhon Sawan province [in Thai]. *Journal of MCU Peace Studies*, 8(2), 473-488.
- Khao Bai Si Subdistrict Municipality. (2018). Tourism development plan 2018-2022 [in Thai]. Retrieved from https://www.khaobaisri.go.th/select_news.php?news_id=63
- National Innovation Agency. (2021). Community innovation manual: Guidelines for developing innovation for local communities [in Thai]. National Innovation Agency.

- Office of the National Economic and Social Development Council. (2020). Specific master plan under the national strategy as a result of the COVID-19 situation, B.E. 2564-2565 [in Thai]. Bangkok: Office of the National Economic and Social Development Council.
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2018). Master plan under the national strategy (16): Grassroots economy issues (2018-2037) [in Thai]. Office of the National Economic and Social Development Council.
- Piampongsan, P., Utaros, M., Krueanuan, C., Tinbangtiao, O., & Issariyanon, S. (2013). Community green economy under climate change: A case study of communities in the Eastern region [in Thai]. Thailand Research Fund.
- Pongsakornrangsilp, P. (2014). Sustainable community-based tourism management: A case study of Ban Khok Khrai, Phang Nga Province [in Thai]. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts)*, 7(3), 650-665.
- Sangkasem, K., Vanasuk, K., & Raminthra, W. (2017). Innovation can also occur in community enterprises: A case study of community enterprises in Southern Thailand. Bank of Thailand [in Thai]. Retrieved from https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/Southern/ReasearchPaper/community_enterprise.pdf
- Sridan, P. (2021). Final report: Social innovation project for community enterprise groups to develop products for commercial competition under the concept of Circular Economy [in Thai]. Social Research Institute, Chulalongkorn University.
- Udomsopakit, S. (2011). Green innovation for Thai life, society, and economy [in Thai]. APEC Technology Foresight Center, National Science Technology and Innovation Policy Office (STI).
- Wasi, P. (2022). Community innovation: Driving force of Thai society [in Thai]. *Journal of Innovation and Society*, 5(2), 1-15.
- Wasi, P. (2019). Sufficiency economy and civil society: Guidelines for economic and social recovery [in Thai]. Bangkok: Mor Chao Ban.